

VERGİ KAÇAKÇILIĞI VE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN VERGİ KAÇAKÇILIGININ OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ

Ayhan KAPUSUZOĐLU*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, vergi kaçakçılığının ve kayıt dışı ekonominin vergi kaçakçılığının oluşumundaki rolünün açıklanması ve vergi kaçakçılığı sonucunu doğuran kayıt dışı ekonominin, sadece ekonomik boyutlu nedenlere dayanmadığının ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda öncelikle vergi kaçakçılığına, ortaya çıkardığı etkilere, Türk vergi yasalarındaki yerine ve tespit edilme yöntemlerine değinilecektir. Daha sonra da kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı ekonomiye yol açan nedenler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Kaçakçılığı, Kayıt Dışı Ekonomi

ABSTRACT

The purpose of this study is to explain the tax evasion and the role of the unregistered economy on the development of tax evasion and to state that the unregistered economy doesn't only depend on economic reasons. In accordance with this understanding, tax evasion, the effects of tax evasion, the measures taken related to tax evasion in the Turkish tax law and the determination methods used. Later, the unregistered economy and the reasons which developed the unregistered economy will be explained.

Key Words: Tax Evasion, Unregistered Economy

1. VERGİ KAÇAKÇILIĞI

Vergi kaçakçılığına ilişkin çok çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Nadaroğlu (1992:287-288) vergi kaçakçılığını “yasal olmayan yollarla vergi ödemekten kurtulmak”; Türk (1992:5) ise “elde edilmiş fakat vergi otoritelerine beyan edilmemiş gelirlerin bütünü” olarak tanımlamıştır.

* Arő. Gör. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü.

Bu alıőma TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Dairesi Başkanlığı (BİDEB) tarafından desteklenmiştir.

Bir başka tanımda “vergi kaçakçılığı, kişinin yasa hükümlerine karşı gelme kararı vererek bu kararın uygulanması ile devlete karşı işlenen suçtur” (Kuruca, 1968:277) denilmek suretiyle vergi kaçakçılığında kişinin iradesindeki kasıt unsuru vurgulanmaktadır.

Diğer bir tanımda ise vergi kaçakçılığı, “vergi yükümlüsünün yasal vergi yükümlülüğünden kurtulmak için başvurduğu yasalara karşı hileli ve aldatıcı çabalara başvurma” (Herber,1979:126) şeklinde tanımlanmaktadır.

Vergi Usul Kanunu’nda da (md.344) vergi kaçakçılığı; “mükellef veya sorumlu tarafından kasten vergi zıyana sebebiyet vermek” şeklinde tanımlanmıştır. Ceza yargılamasında ise, vergi kaçakçılığının “vergi ziyai” olarak tanımlandığı görülmektedir.

Tüm bu tanımlara bakıldığında vergi kaçakçılığını, vergi ödemekle yükümlü olan mükelleflerin; yasal olmayan yollara başvurmak suretiyle kasıtlı olarak bu yükümlülüklerini yerine getirmemeleri, bunun sonucunda da haksız kazanç sağlamaları ve devletin vergi kaybına uğramasına neden olmaları şeklinde özetleyebiliriz.

Vergi kaçırmaya yönelik olarak çok çeşitli yollar kullanılabilir. Gündüz (2005:25-29) vergi kaçırmaya yönelik kullanılan güncel yöntemlerden bazılarını şöyle sıralamıştır:

- İthalatın veya ihracatın vergi cennetlerinden geçirilerek karın bir kısmının burada bırakılması.
- Gelişmiş yerlerde faaliyette bulunmakla beraber, daha az vergi verilen kalkınmada öncelikli yöreleri merkez göstermek yoluyla,
- Transfer fiyatlaması yoluyla ilişkili şirkete düşük veya yüksek fiyatla mal veya hizmet satarak–alarak elde edilen karın bir bölümünün yurt dışında daha az vergili bir yerde oluşturulmasıyla,
- Basit usulde vergilendirilenlerce her isteyene istediği kadar belge verilmesi, bu belgelerin kayda alınmaması veya daha farklı tutarlar olarak kayda alınmasıyla,
- Serbest meslek niteliğindeki hizmetlerin, düşük vergilendiriliyor olması nedeniyle bir eser varmış gibi telif kazancı adı altında ödenmesi yoluyla,
- Option, futures, forward, swap işlemleri yoluyla ortada altın, kredi veya hisse senedi olmadığı halde tamamen kağıt üzerinde gider oluşturulmasıyla,
- Karın mali araçlar (ör: forward) kullanılarak ileriki yıla taşınması yoluyla,

- Gerçekte yıl sonunda değerlemeye tabi iken (tahvil), hisse senedi gibi gösterip vergileme döneminin ötelenmesi yoluyla,
- Vergi dairesine kayıt olmaksızın çalışarak,
- Envanter kayıtlarında oynanma yaparak,
- Mal ve hizmet satışlarında fatura düzenlememek veya eksik düzenleyerek,
- Cari döneme ait gelirin, sonraki yılın geliriymiş gibi ertesi yıla kaydırılarak,
- Gerekli şartları taşımadığı halde muaflik veya istisnalardan yararlanılarak,
- Vergiye tabi işe başlamanın geç bildirilmesiyle,
- Taksitli satışlarda gerçekleşen vade farkının yasal defterlere gelir olarak işlenmemesi yoluyla,
- Vergiden muaf tutulan vakıf veya dernek adı altında faaliyet göstererek,
- Emlak alım satım faaliyetlerinde emlakın değerinin altında gösterilmesi yoluyla,
- Amortisman tabi olan aktiflerin doğrudan gider yazılmasıyla,
- Yıllara yaygın inşaatlarda gerçekte geçici kabul cari yılda yapıldığı halde, sanki izleyen yılda iş bitmiş gibi gösterilerek kurumlar vergisi beyanının ertesi yıla sarkıtılması ve böylelikle verginin bir yıl daha ertelenmesini sağlama yoluyla,
- Varlıksız, hayali veya ölü kişiler adına vergi kaydı açılarak ortaklıklar, şirketler kurulması ve faaliyetlerin bunlar üzerinden yürütülmesi vb. pek çok yöntem kullanılmak suretiyle vergi kaçakçılığı gerçekleştirilmektedir.

Devletin elde ettiği vergi gelirlerindeki azalma nedenlerinden bir tanesi de vergi kayıplarıdır. Vergi kayıpları, mükellefin vergi kanunlarına aykırı yönde hareket etmesi ile ortaya çıkacak olan vergi kaçakçılığı sonucu meydana gelebileceği gibi, mükelleflerin vergi yükümlülüklerinden kurtulmaları sonucu oluşan vergiden kaçınma yoluyla da olabilir.

Batırel (1993:233) vergiden kaçınmayı, “vergi yükümlülüğüne ilişkin bütün bilgi ve gerçeklerin vergi idaresine aktarılmasına rağmen, bunların mükellefiyet ve vergi yükümlülüğüne yol açmaması” olarak tanımlamıştır. Burada mükellef vergi yükümlülüğünü ortadan kaldıracak, vergi yasalarına aykırı hiçbir davranışta veya girişimde bulunmamakta ve her türlü yasal işlemi gerçekleştirmesine rağmen vergiden muaf tutulmaktadır. Bu durum vergiden kaçınmanın bir yönünü oluşturmaktadır.

Vergiden kaçınmanın diğer bir yönü ise, mükellefler vergi vermemek ya da yüksek vergi miktarlarına katlanmamak amacıyla vergi oranı düşük olan ikame mallara yönelme eğilimi göstererek de vergi kaybına yol açabilmeleridir. Burada da vergi hukukuna aykırı yönde bir olumsuzluk olmamasına rağmen vergi kaybı oluşmaktadır.

Vergi kaybı, ülkenin içinde bulunduğu birçok nedenden etkilenmektedir. Parlamenter sistemin tam olarak yerleşmediği ülkelerde, çıkar gruplarının baskıları neticesinde devlet vergilerin bir kısmından vazgeçebilmektedir. Bu nedenle vergi kaçırılması kadar önemli konulardan biriside, vergi toplama yetkisine sahip olan otoritenin zayıflığından kaynaklanan vergi kaybı sorunu olmaktadır (Güven, 1995:6).

Ayrıca sermaye piyasalarının gelişimini sağlamak amacıyla devlet tahvili, hazine bonosu vb. menkul kıymetlerin vergi dışına bırakılması; belli bölgelerin gelişimini sağlamak amacıyla vergi indirim ve muafiyetlerinin uygulanması vergi kaybına neden olan faktörler arasında gösterilebilir (Batrel,1989:22).

Vergi yükümlüsü olan mükellefler, elde ettikleri gelirleri yanlış veya sahte bildirimlerle eksik olarak beyan ederek veya vergilerini zamanında tahakkuk ettirmeyerek vergi kaybına neden olabilirler. Ayrıca mükellef hileli yollara başvurarak iade edilemeyecek verginin kendilerine verilmesini sağlarlarsa yine vergi kaybı meydana gelecektir (Çavuş, 2001:193-194).

2. VERGİ KAÇAKÇILIĞININ ETKİLERİ

2.1.Ekonomik Etkileri

Verginin ekonomik fonksiyonu doğrultusunda devlet bir takım ekonomik hedeflerine ulaşmada vergiyi bir araç olarak kullanmaktadır Eker ve Tüğen (1995:155)'e göre devlet topladığı vergileri sadece kamu harcamalarını karşılamak, bütçe dengelerini korumak vb. ekonomik hedefleri için değil gerektiğinde, ekonomik hayata müdahalede bulunmak, ekonomik faaliyetlerin doğal seyrini değiştirmek içinde kullanabilmektedir. Bu durumda, vergi miktarlarında meydana gelen artma veya azalma yönündeki değişimlerin, ülkenin ekonomisine ve devletin ekonomik yaptırım gücüne yönelik belli bir etki yaratmasının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

Vergi kaçakçılığının ülke ekonomisi üzerinde yarattığı etkinin diğer bir boyutu ise, kayıt dışılığa yatkın ve düşük bedelle satılabilecek mal veya hizmet üretmeye yönelik sektörlerde yer alan firmalar için önemli bir avantaj yaratmasıdır. Bu sektörde yer alan firmalar, vergi kaçırma yoluyla diğer mal ve hizmet üreten firmaların

yer aldığı sektörlere veya aynı sektörde faaliyet sürdüren fakat vergi kaçırmayan firmalara karşı önemli derecede haksız bir rekabet üstünlüğü sağlamış olmaktadır (Altuğ, 1993:12).

Vergi kaçakçılığı sonucu oluşan kayıt dışı ekonomi verileri, resmi kayıtlara girmediğinden kayıtlı ekonomide belirlenen ekonomik göstergeler (enflasyon, işsizlik, büyüme oranları ve milli gelir) gerçekte olduğundan farklı çıkacaktır. Çünkü resmi ekonomik göstergeler sadece kayıtlı ekonominin göstergeleridir. Ekonomik verilerin gerçeği yansıtmaması ekonominin durumu hakkında yanlış bilgi edinilmesine neden olacak, bu durumda da uygulanacak olan iktisadi ve mali politikalardan beklenen sonuçlar elde edilemeyecektir (Sarılı, 2002:43).

Ekonomik bir birim olan vergi mükellefleri, her dönem belli bir vergi miktarına yani vergi yüküne katlanmak durumunda kalmaktadır. Vergi kaçakçılığının yaygın olduğu ekonomilerde vergi ödemeyen veya eksik ödeyenlerin neden olduğu kayıp miktarı ise, bu kayıt içi olan ve vergisini tam olarak ödeyen mükelleflerden dolayı vergiler yoluyla tahsil edilmekte yani onların üzerindeki vergi yükü artırılmaktadır. Bu durum toplum içinde bir sosyal adaletsizliğe ve tepkiye neden olduğu gibi aynı zamanda sorumluluğunu yerine getiren mükellefleri vergi kaçırma veya eksik vergi ödeme konusunda bir ölçüde teşvik etmektedir. Bu yönde meydana gelecek olan değişimler ise, ülke ekonomisi açısından önemli kayıplara yol açabilecektir.

Sonuç olarak vergi kaçığı sonucu meydana gelen vergi kayıpları neticesinde kamu harcamalarını dengelemek için yeni vergilerin konulması veya vergi oranlarının artırılması sonucu ekonomik büyüme yavaşlar, fiyat istikrarı bozulur, gelir dağılımında adaletsizlik ortaya çıkar ve ülkenin uluslararası rekabet gücü azalır (Aktan, 2000).

2.2.Sosyal Etkileri

Vergi kaçakçılığı sorununun toplumun sosyal yapısı üzerinde önemli etkileri söz konusu olabilmektedir. İlk olarak, yüksek düzeyde bir kaçakçılığın ve sonunda büyük bir kayıt dışılığın oluşması sonucunda işsizlik artacak, yatırımlar ve üretim miktarları azalacak ve toplum içinde oluşacak tepki sonucu suç ve suçlu sayısında artma söz konusu olacaktır (Altuğ, 1993:29).

Ülkede yaşayan tüm herkesin ihtiyaçlarının karşılanmasında yararlanılan vergi unsuru, toplum içinde bir sosyal barışı sağlama fonksiyonunu icra etmelidir. Devletin de, verginin bu fonksiyonunu hayata geçirecek yönde düzenlemelere gitmesi gerekmektedir. Eker ve Tügen (1995:156)'e göre ise bu düzenleme, yüksek gelir seviyesine sahip olan mükelleflerden daha fazla vergi, orta ve düşük gelir

seviyesine sahip olanlardan ise orantısal olarak daha az vergi alınması şeklinde olmalıdır.

Ülke içinde vergi kaçakçılığı ve kayıt dışılık düzeyinin gittikçe artması, aynı zamanda toplumun ülke yönetimine karşı duyduğu saygı ve güvenin zedelenmesine yol açabilir. Devlete olan güvenlerinin azalması sonucu, bireyler sorunlarını rüşvet, suistimal veya 'mafya' olarak bilinen yasa dışı örgütler gibi yasa dışı yollarla çözüme yoluna gidebilirler (Altuğ, 1994:66). Çünkü toplum ülkeyi yönetenlerden aynı zamanda halk arasındaki adaleti sağlamasını da beklemektedir. Bu görevin icrasında meydana gelebilecek zaafklar ise, toplumda yöneticilere karşı bir tepki oluşumuna, ülkede istikrarsızlık ve bunalım ortamının doğmasına neden olabilecektir.

Vergiye ilişkin bir kayıt dışılığın sosyal yönden olumlu bir etkisi de söz konusudur. Vergi açısından kayıtlı olan firmalar daha çok kalifiye eleman istihdam etme yoluna gitmektedir. Çünkü yüksek maliyetlere katlanmakta ve bunun sonucunda da kaliteli bir çıktı elde etmek istemektedir. Bu durumda da yeterli niteliklere sahip olamayan çoğu kişi istihdam edilme olanağından yoksun kalmaktadır. Kayıt dışılığın varolduğu sektörlerde ise düşük maliyetler ile çalışmanın yarattığı ek kaynaktan dolayı sadece kalifiye değil, her çeşit kesimden insan çalıştırılması söz konusu olmaktadır (Sarılı, 2002:44). Bu durumda çoğu insana istihdam yolunu açmakta ve onların gelir elde etmesini sağlayarak sosyal yapı içerisinde yer almalarına diğer bir deyişle bir sosyal birim olmalarına neden olmaktadır

2.3. Mali Etkileri

Çağdaş devletler vergiyi, topluma hizmet etmede yararlanacağı bir finansman kaynağı, ekonomik hedeflerine ulaşmada kullanacağı bir araç olarak görmektedir. Vergi kaçakçılığı sonucu, bu kaynaktan ve dolayısıyla devlet bütçesinde meydana gelecek azalmalar devletin hem topluma karşı olan fonksiyonlarını yerine getirmede yetersiz kalmasına hem de bir takım ekonomik hedeflerine ulaşamamasına veya geç ulaşmasına neden olabilecektir. Buna karşılık olarak da devlet meydana gelen bu durumun telafisi için daha sert mali tedbirler alma yoluna gidecek ve yine kayıtlı- dürüst olan mükellef bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir.

Vergi kaçakçılığının mali açıdan olumlu olarak adlandırılabilir bir etkisi de söz konusudur. Şöyle ki, kaçakçılık sonucu oluşan gelir miktarı vergi kaçırarak kişilerin gelirlerinde bir artışa neden olmakta ve onların satın alma gücünü yükseltmektedir. Aynı şekilde vergi kaçırarak firmalarda, kaçakçılık sonucu üretim maliyetlerinin düşmesiyle ürettikleri malları daha düşük fiyata satma olanağına sahip olmakta ve

kar marjlarını arttırmaktadırlar (Güven, 1995:33). Bu açıdan bakılınca vergi miktarlarında azalma meydana getiren vergi kaçakçılığının, belli kesimlere avantaj sağladığı ve hatta toplumun da daha düşük fiyatlı ürünler satın almasına olanak verip, bir anlamda vergi kaçakçılığı sonucu mükelleflerin artan vergi yüklerinin telafi edilmesine yol açtığı, ülke ekonomisinde dolaşan likidite miktarını arttırdığı ve sonuçta ekonomiyi canlandırdığı söylenebilir.

3. VERGİ KAÇAKÇILIĞININ TÜRK VERGİ YASALARINDAKİ YERİ

Vergi Kaçakçılığı suçu ilk olarak Vergi Usul Kanununun “Vergi Zıyayı ve Cezası” başlığı altındaki 344. Maddesinde yer alırken, daha sonra 4369 sayılı Kanunla yapılan düzenleme doğrultusunda kanunun “Kaçakçılık Suçu ve Cezaları” başlığı altındaki 359. Maddesine aktarılmıştır. Bu düzenleme ile konu hakkında iki önemli değişikliğe gidilmiştir (Bilici, 2004:93):

- 1) Önceki düzenlemede yer alan ve kaçakçılık suçunun doğması için öngörülen “kasten” ibaresine yeni düzenlemede yer verilmemiştir ve vergi idaresinin mükellefin kasıtlı olduğunu ispat zorunluluğu kaldırılmıştır. Eylemin yasadaki tanıma uyması yeterlidir.
- 2) Kaçakçılık suçunun oluşması için artık vergi ziyanının varlığı gerekli değildir. Artık fiillerin tarh döneminden önce ortaya çıkarılması durumunda da kaçakçılık cezası verilebilecektir.

Vergi Usul Kanunumuzda, kaçakçılık suçları “para cezasına çevrilebilen” ve “para cezasına çevrilemeyen” şeklinde bir ayrıma tabi tutulmuştur.

Para cezasına çevrilebilen suçlar Vergi Usul Kanununun 359. Maddesinin a) bendinde düzenlenmiş ve bu kapsama giren suçlar tanımlanmıştır. Buna göre:

- Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapanlar,
- Gerçek olmayan veya kayıtla ilgisi olmayan kişiler adına hesap açanlar,
- Defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalması sonucunu doğuracak şekilde başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kayıt edenler,
- Defter kayıt ve belgeleri tahrif edenler veya gizleyenler,
- Muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar, kaçakçılık suçu işlemiş olacaktırlar.

Kanundaki maddenin aynı bendi bu suçları işleyenlere, 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezası öngörmüştür. Hapis cezalarının para cezasına çevrilmesinde ise, her bir gün için sanayi sektöründe çalışan 16 yaşından

büyük işçiler için yürürlükte olan asgari ücretin aylık brüt tutarının yarısı esas alınacaktır.

Diğer grupta yer alan kaçakçılık suçları ise, Vergi Usul Kanununun 359. Maddesinin b) bendinde yer almıştır. Buna göre:

- Defter, kayıt ve belgeleri yok edenler, defter sayfalarını yok edenler veya yerine yeni sayfa koyanlar,
- Belgelerin asıl veya suretlerini sahte olarak düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar,
- Belgeleri Maliye Bakanlığı ile anlaşması olmadığı halde basanlar ile sahte olarak basanlar veya bu belgeleri kullananlar da kaçakçılık suçunu işlemiş olmaktadır.

Kanun bu türdeki kaçakçılık suçlarına 18 aydan 3 yıla kadar ağır hapis cezası öngörmekte ve bu cezaları para cezasına çevirmemektedir.

4.VERGİ KAÇAKÇILIĞINI TESPİT ETME YÖNTEMLERİ

Vergi kaçakçılığını ölçmek amacıyla beş farklı yöntem izlenmesi mümkündür.

4.1.Parasal Yöntemler

Parasal yöntemler kendi içinde üç grupta sınıflandırılabilir. Bu yöntemler; sabit oran yöntemi, işlem hacmi yöntemi ve ekonometrik yöntemdir.

a) Sabit Oran Yöntemi

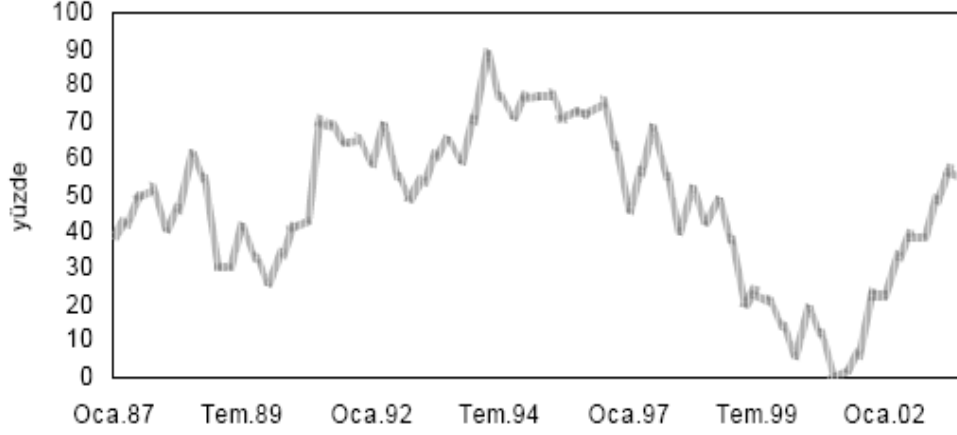
Sabit oran yönteminin kullanılmasında, var olan yıllar arasından kayıt dışı ekonominin olmadığı yılın esas alınması temel şarttır. Bazı durumlarda esas alınacak bir ölçü de olmayabilir. Bu durumda da, yıllar itibariyle dolaşımdaki paranın vadesiz mevduat miktarına oranlanması sonucu elde edilecek olan değer en düşük olduğu yıl esas alınabilir (İlgin, 1999:56).

Bu yöntemin hareket noktası, esas alınan kayıt dışılığın olmadığı yıldaki sabit oranın, kayıt dışılığın var olduğu dönemdeki faiz oranıyla karşılaştırılmasıdır. Faiz oranı sabit orandan fazla çıkarsa, bu fazlalığın kayıt dışı ekonomiye sebep olacağı düşünülür (Güven, 1995:12).

Bu yaklaşımın en önemli eksikliği, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracının peşin para olduğunu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı olduğunu kabul etmesidir. Oysa kayıt dışı ekonomide çek, senet ile ödeme de yaygındır ve ayrıca

paranın dolaşım hızı kayıtlı ekonomiye göre daha yüksektir (Sarılı, 2002:37).

TABLO 1



Kaynak: **T.C.M.B.**

Yukarıdaki tablodan çıkarılabilecek önemli sonuçlar ise, 1994 yılı ekonomik krizinden itibaren kayıt dışı faaliyetlerde önemli ölçüde azalmaların meydana geldiği ancak; 2001 yılı ekonomik krizinden sonra ise, kayıt dışı faaliyetlerde tekrar artış meydana geldiğidir.

b) İşlem Hacmi Yöntemi

İşlem hacmi yönteminde, Fischer'in miktar teorisi denklemini kullanılmak suretiyle işlem hacmi miktarı, milli gelire oranlanmasıyla oluşan değerlerden hareketle kayıt dışılığın varlığı ve büyüklüğü tespit edilmeye çalışılmaktadır (Işık, Acar, 2003:125).

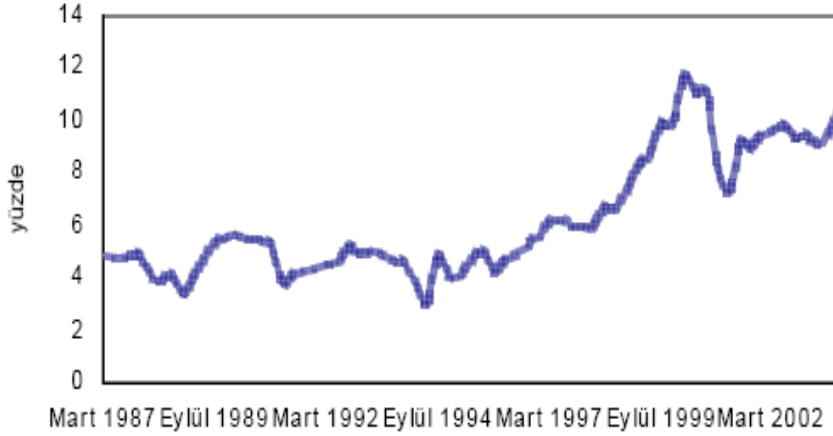
Bu yöntemin sabit oran yöntemine göre avantajı, kayıt dışı ekonomide peşin para yanında çek ve senet ile ödeme araçlarını da dikkate almasıdır. Bu yaklaşımın eksikliği ise, paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı olduğunun varsayılması ve işlem hacmi miktarının hesaplanmasının güç olmasıdır (Sarılı, 2002:37).

c) Ekonometrik Yöntem

Ekonometrik yöntem, ilk olarak Tanzi adlı bilim adamı tarafından 1979 yılında teklif edilip, daha sonra da 1980 yılında revize edilmiştir. 1983 yılında ise ABD ekonomisinde uygulamaya konulmuştur. Bu yöntem parasal yöntemler içinde en tanınmış olanıdır (Tanzi, 1983:283-305).

Ekonometrik yöntemde, belli bir ekonometrik denklem elde edilmesi yoluyla kayıt dışılık tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bilindiği gibi, kayıt dışı ekonominin en önemli nedeni yüksek vergi oranlarıdır. Bu yaklaşımda da, kayıt dışı ekonomide ödeme aracının peşin para olduğu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca, nakit para talepleri, vergilerin uygulandığı ve uygulanmadığı durumlarda ayrı ayrı hesaplanmakta ve bu rakamlar arasındaki fark yoluyla kayıt dışı ekonomi ile ilgili nakit para seviyesi tespit edilmektedir. Paranın dolaşım hızı da analize dahil edilmekte ve bu doğrultuda da kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmektedir (Sarılı, 2002:37).

TABLO 2



Kaynak: T.C.M.B.

Yukarıdaki tabloda kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün ekonometrik yaklaşımın kullanılmasıyla elde edilen sonuçları yer almaktadır. Tabloya göre, 1987 ve 2003 yılları arasındaki dönemde, kayıtdışı ekonomi kayıtlı ekonominin ortalama yüzde 6'sı kadar bir büyüklükte olmuştur. 1987-1997 döneminde ise ortalama GSMH'nin yüzde 4.8'ini oluşturacak büyüklükte ekonomik faaliyet kayıtdışı kalırken, 1997-2003 döneminde kayıtdışı kalan ekonomik faaliyetlerin yaklaşık iki kat artarak

kayıtlı ekonominin yüzde 9'unu oluşturduğu gözlenmektedir (Us, 2004:42).

4.2. Vergi Potansiyeli Yöntemi

Vergi potansiyeli yönteminin uygulanmasında temel olan faktör milli gelir verileridir ve bu verilerden hareket ederek kayıt dışılığın boyutları tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Yöntemde kullanılacak olan milli gelir verileri de mükelleflerin beyanları doğrultusunda tespit edilecektir.

Bu yaklaşımın en önemli eksikliği, kayıt dışı ekonomi yerine vergilendirilmeyen ekonominin büyüklüğünü tahmin etmesidir. Bazı faaliyetlerin, vergilendirilmediği halde milli gelir büyüklüğü içerisinde yer alması, kayıt dışı ekonominin vergilendirilmeyen ekonomiden daha büyük olduğunu göstermektedir (Sarılı, 2002:36).

4.3. İşgücü Hacmi Yöntemi

Bu yöntemde nüfusun, sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içinde gelişimi göz önüne alınarak kayıt dışılığın büyüklüğüne yönelik tahminler yürütülmektedir. Yöntemdeki temel beklenti, işgücü arzındaki artış hızı ile istihdam artış hızının aynı olmasıdır. Bu doğrultuda, işgücü seviyesinin nüfus miktarına oranlanması sonucu oluşan değer, istihdam seviyesinin nüfus miktarına oranlanması sonucu çıkan değere göre daha yavaş artıyorsa bu durum bize işgücünün istihdam edilemeyen kısmının işsizliğe katkı sağladığını veya istihdamın kayıt dışı kesiminde yer aldığını gösterir (Akbulak, Tahtakılıç, 2003:29).

Yöntemin en temel eksikliği, hesaplamanın yapıldığı dönemin sosyal gelişmelerini ve ikinci işte çalışanları dikkate almamasıdır. Sosyal gelişmelerden bir kısmı istihdamın toplam nüfusa oranını yükseltirken, bir kısmı da sivil işgücünün toplam nüfusa oranını düşürerek sanki kayıt dışı ekonominin küçüldüğü izlenimi vermektedir. Bu durum da yöntemin güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Sarılı, 2002:37).

4.4. Genelleme Yöntemi

Genelleme yönteminin kullanılması suretiyle ilgililer toplanan vergi gelirleri hakkında tahmini bir bilgi sahibi olurlar. Bu doğrultuda verileri elde etmek için anket uygulaması yapılmakta, ankete esas teşkil edecek mükellef grupları ise farklı yöntemlerle tespit edilmektedir.

İşık ve Acar (2003:123) genelleme yönteminin olumsuz yönü olarak, vergi mükelleflerinin anket esnasında kayıt dışı faaliyetlerine yönelik olarak gerçeğe uygun olmayan bilgi verebileceklerini göstermiştir. Yöntemin bir başka olumsuz yönü ise, bu yöntemle ancak vergi incelemesi yapılan vergi türündeki kayıpların tespit edilebilmesi,

diğer vergi türlerine ilişkin kayıp miktarlarının ise tespit edilememesidir (Arıkan, Ay, 1995:6).

4.5. Emsal Alma Yöntem

Emsal alma yönteminde temel nokta farklı sektörlerin beyan ettiği vergi miktarlarının karşılaştırılmasıdır. Bu doğrultuda her bir sektörün yaklaşık ne kadar vergi vermesi gerektiği ve sektörlerdeki vergi kayıpları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu yöntem her zaman çok güvenilir bir yöntem olmayabilir, çünkü kimi zaman sektörlerin kendilerine özgü bir takım özelliklerinden dolayı da sektörler arasında farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.

5. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN VERGİ KAÇAKÇILIĞI ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Kayıt dışı ekonomiye yönelik olarak çeşitli araştırmacıların tanımları mevcut bulunmaktadır. Derdiyok (1993:54) kayıt dışı ekonomiyi “Ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetlerle ilgili kayıtların tutulmaması olarak nitelendirilen kayıt dışı ekonomi, kamu idarelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem ve faaliyetlerdir” şeklinde tanımlamıştır.

Akbulak ve Tahtakılıç (2003:18) kayıt dışı ekonominin, “kayıtlarda gözükmeyen, ölçülemeyen, vergilendiril(e)meyen yasal ya da yasadışı gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler” olduğunu belirtmiştir.

Temel vd. (1994:1) ise kayıt dışı ekonomiyi, “mal ve hizmet üretimine konu olmasına karşılık ekonominin geleneksel ölçüm yöntemleriyle bütünüyle tespit edilemediğinden milli muhasebe kayıtlarında yer almayan ve GSMH büyüklüklerine yansımayan alan” olarak ifade etmiştir.

Kayıt dışı ekonomi kavramı yerine kimi zaman; yeraltı ekonomisi, gayri resmi ekonomi, gizli ekonomi, saklı ekonomi, ikinci ekonomi, kara ekonomi, illegal ekonomi, kravatsız ekonomi, düzensiz ekonomi, paralel ekonomi, faturasız ekonomi, görünmez ekonomi, marjinal ekonomi, gölge ekonomi, kayıp ekonomi ve vergisiz ekonomi gibi kavramlar da kullanılmaktadır (Altuğ, 1994a:15).

Kayıt dışı ekonomi olgusunun evrensel bir olgu olduğu, az veya çok hemen tüm ülkelerde ortaya çıktığı söylenebilir. Kayıt dışı ekonominin boyutları gelişmiş ülkelerde %10’lar, gelişmekte olan ülkelerde ise %20-%50’ler düzeyinde gözlenmektedir. Buna karşın, Bangladeş ve Hindistan gibi ülkelerde %600’lere kadar vardığına tanık olunmaktadır (Mavral, 2001:171).

Kayıt dışı ekonomi bütün sektörleri içine almış, ölçümü oldukça güç ve karmaşık olan bir olgudur. Kayıt dışı ekonomi gerçeği, ekonomik göstergelerin hatalı sonuçlar doğurmasına sebep olmaktadır. GSMH rakamları, kayıt dışı ekonomi sebebiyle hatalı çıkmakta, bu sebeple büyüme rakamları da gerçeği yansıtmamaktadır. Dolayısıyla da bu rakamlara göre yapılan tahmin ve değerlendirmeler güvenilir olmamaktadır. Ülkemizde ki veri yetersizlikleri ve olan verilere bazı durumlarda ulaşma zorlukları kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde de zorluklar doğurmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ölçümleri; çeşitli araştırmacılarca %1.50' ile %137.8 arasında değerler şeklinde bulunmuştur (Kıldış, 2006:18).

TABLO 3 - Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Yıllar	Kayıt Dışı (Milyar \$)	GSMH Payı
1995	28.26	16.43
1996	28.81	15.60
1997	30.44	15.66
1998	29.86	14.50
1999	26.57	14.16
2000	28.46	14.13
2001	32.64	22.57
2002	28.00	15.39
2003	25.72	10.80

Kaynak: (Baldemir, Gökalp, Avcı, 2005:11)

Yukarıdaki tabloda kayıt dışı ekonomi sonucu meydana kayıpların yıllar itibariyle miktarları ve GSMH içindeki payları gösterilmektedir. Bu tablodan da anlaşıldığı gibi ülkemizde kayıt dışılıktan kaynaklanan kayıp miktarı dalgalanmalar göstermekle beraber, GSMH içinde önemli bir paya sahip bulunmaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı çalışanların, yaklaşık resmi kayıtlı çalışanlar kadar olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye, GSMH'nin yaklaşık %50'si oranındaki boyutları ile dünyada Rusya ve Polonya'nın ardından kayıt dışının en yaygın olduğu üçüncü ülke konumundadır. Türkiye'de sayısı 4,5 milyona ulaşan kaçak işçilerin asgari ücretten sigortalanması durumunda tahmini açığı 535 trilyon TL olan SSK'nın 690 trilyon TL'lik ek kazanç elde edeceği hesaplanmıştır (Altuğ, 1998:3421).

Kayıt dışı ekonomiye ve dolayısıyla da kaçakçılığına sebep olan nedenleri üç temel başlık altında ele alabiliriz. Bunlar; mali ve ekonomik nedenler, hukuki ve idari nedenler ve sosyal nedenlerdir.

a) Mali ve Ekonomik Nedenler

Vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında doğru yönlü bir ilişkinin varlığından söz edebiliriz. Vergi oranlarının gelişmiş ülkelere göre nispeten fazla olduğu gelişmekte olan ülkelerde, kayıt dışı ekonominin boyutları da büyük olmaktadır. Dolayısıyla sadece vergi oranları açısından bakıldığında, vergi oranlarındaki artışın kayıt dışılığı da arttırdığını söyleyebiliriz (Derdiyok,1993).

Kayıt dışı ekonomiye yönelmedeki diğer bir sebep ise, insanların gelirlerini arttırma istekleridir. Gelirlerini arttırmak isteyen insanlar, faaliyetlerinin bir kısmını ya da tamamını kayıt dışında tutarak bu faaliyetlerden elde ettikleri kazançlar üzerinden vergi ödemeyerek gelirlerini arttırmış olurlar. Türkiye’de gelir dağılımında aşırı bir adaletsizlik söz konusudur. Gelirden düşük pay alan grupların gelirlerini arttırmak amacıyla ek işlerde kayıtsız şekilde çalışmaları kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır. Kayıt dışı faaliyetlerin kayıtlı faaliyetler karşısında sağladığı avantajlar da, kayıtlı ekonomiden kayıtsız ekonomiye doğru gidişin ortamını hazırlamaktadır (Aydemir, 1995: 41).

Kayıt dışılığın sağladığı avantajlardan yararlanmak isteyen vergi mükellefleri, vergi kaçakçılığı yaparken dört değişken üzerinden hareket etmektedirler. Bunlardan birincisi, bir vergi denetimi geçirme ihtimali, ikincisi beyan dışı kalan gelir sebebiyle ödenecek vergi cezasıdır. Üçüncü olarak mükelleflerin karşı karşıya oldukları marjinal gelir vergisi oranı sayılabilir. Son değişken ise mükelleflerin risk alma eğilimidir. Mükellefler, yakalanma ihtimaline göre ödeyecekleri vergi cezası, tam beyan yapmaları halinde ödeyecekleri vergi miktarından daha düşükse, vergi kaçırma eğiliminde olacaklardır. Denetim geçirme ve ceza görme ihtimali yüksek ise bu durumda da vergi kaçakçılığı düzeyi düşecektir (Kıldış, 2006:5).

Özsoylu (1994:15)’a göre, kayıtlı ekonomide faaliyette bulunmanın kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunmaya göre alternatif maliyetini artırdığı için bireyler kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunmayı tercih ederler. Ülkemizdeki kalifiye olmayan işgücünün, vergiler ve fonlarla işverene maliyetinin yüksek olması da kayıt dışı ekonomiyi artıran en önemli etkenlerden biridir. Çalıştırılan işçi sayısına bağlı olarak getirilen bu tür yükümlülükler işletmeleri küçük işletme şeklinde yeni arayışlara yöneltmekte ve işletmelerin küçülmesiyle de kayıt dışı çalıştırılan işçi sayısı artmaktadır.

Mali sistem ve vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergilerin oran ve çeşit olarak fazlalığı ve prosedür olarak zorluğu mükelleflerin kayıt dışı kalmalarına neden olmaktadır. İstisna, muafiyet ve teşvikler de kayıt dışılığı artırmaktadır (Önder, 1992: 51).

Bir ülkenin sahip olduğu ekonomik sistemin kendisi ve yapısal özellikleri de kayıt dışılığa uygun bir zemin oluşturabilir. Ekonomik düzenlemelerin, sınırlamaların ve bürokrasinin daha yoğun olduğu az gelişmiş ülkelerde kayıt dışılığın daha büyük oranda olduğu görülmektedir (İlgin, 1999: 24). Ekonomide sektörlerin ağırlığı da kayıt dışılığın boyutlarını etkilemektedir. Tarım ve hizmetler sektörleri, izlenmesi ve denetlenmesi zor olması nedeniyle kayıt dışılığın yoğunlaştığı sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Altuğ, 1994: 349).

Son olarak baktığımızda, kamu harcamalarının finanse edilmesinde vergilerden faydalanılması enflasyon oranının düşmesini sağlarken, borç yoluyla kamu harcamalarının finanse edilmesi ise enflasyon oranını arttırmaktadır. Enflasyon faktörü, artan oranlı gelir vergisinin uygulandığı gelir diliminin kaymasıyla mükelleflerin reel gelirlerinde bir artış olmasa da, daha fazla vergi ödemelerine yol açmaktadır. Özkaynak yetersizlikleri ise işletmeleri kredi kullanmaya yönlendirmektedir. Enflasyon oranının yüksek olduğu dönemlerde de kredi kullanımı riskli olacağından işletmeler kayıt dışı yollarla ihtiyaçlarını finanse etmeye çalışmakta, bu durumda kayıt dışılığın artmasına neden olmaktadır (Kırkulak, 1999:156).

b) Hukuki ve İdari Nedenler

Ekonomik birimlerin kamu yönetimine, kamu kaynaklarının kullanımına ve verimliliğine yönelik olan düşünceleri, kayıt dışı ekonomiyi büyütecek ya da azaltacaktır. Devletin yaptığı harcamalara karşı duyulan şüpheler toplumdaki vergi bilincinin zayıflamasına neden olabilir. Toplumunu oluşturan bireyler, devletin vergi gelirinin etkin olmayan verimsiz harcamaları artıracığını düşünebilir ve mümkün olduğunca daha az vergi ödeme yoluna gidebilir. Kayıt dışı ekonominin hızla genişlemesi devletin gelirlerini azaltacağından, devlet önceki vergi gelirine ulaşabilmek için vergileri artırmak zorunda kalacaktır. Artan vergiler ise kayıt dışı ekonominin daha fazla büyümesine neden olacaktır (Çetintaş, Vergil, 2003).

Hukuki açıdan bakıldığında ise, vergi kanun, yönetmelik ve tebliğlerinin yeterince açık ve anlaşılabilir olmaması ve sık sık değiştirilmesi sonucu, mükelleflerce düzenlemelerin izlenebilmesinde yaşanan güçlükler, mükelleflere tanınan muafiyetler, vergi istisnaları, genel bütçe gelirlerine dahil olmayan ancak, devletçe zorunlu kılınarak karşılıksız olarak alınan katılma payları, kamu vakıf ve derneklerine yapılan zorunlu bağışlar gibi “kayıt dışı vergiler” (Akalin, 1996: 36),

vergi idaresinin hantal yapısı, bu yapı nedeniyle ortaya çıkan denetleme zorluğu, denetim sıklığının seyrekliği gibi nedenler de mükellefleri kayıt dışı çalışmaya yöneltmektedir (Işık, Acar, 2003:121).

c) Sosyal Nedenler

Türkiye’de toplanan vergi gelirlerinin etkin bir şekilde ve bireylerin gerekli gördüğü alanlarda kullanılmaması, rüşvet ve yolsuzlukların yaygın olması kamu kaynaklarının israf edilmesi, vergi ödeyenlerin vergi bilincinin ve ahlakının zayıflamasına neden olmuştur. Dolayısıyla, vergi bilinci ve ahlakının düşük olması kayıt dışı ekonominin giderek artmasını sağlamaktadır. Çünkü insanlar vergi olarak ödedikleri paraların kendilerine yol, köprü ve hastane olarak dönmeyeceğini düşünmekte ve dolayısıyla devlete vergi ödemede pek istekli olmamaktadırlar (Sarılı, 2002:42).

Böyle bir bilinç ve düşüncede olan mükellefler, ileride vergi mükellefi olmaya aday potansiyel kişileri de daha mükellef olmadan olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Ülkemizde nüfus artış hızının yüksek olması, nüfusun önemli bir kısmının kırsal alanlarda yaşaması, tarım ve hizmetler sektörünün üretim ve istihdam açısından önemli bir paya sahip olması, işsizlik oranının yüksekliği ve gelir dağılımının bozukluğu gibi düzeltilmesi için belli bir zamana ihtiyaç duyan “yapısal” nedenler de, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü etkilemektedir (Işık, Acar, 2003:122).

6. SONUÇ

Vergi mükelleflerinin bilinçli bir şekilde vergi ödememeleri veya eksik ödemeleri sonucu gerçekleşen vergi kaçakçılığı sonucunda, kamu kaynaklarının büyük bir kısmını oluşturan vergi gelirlerinde azalma meydana gelmektedir. Oluşan bu durum da, bütçe dengesinin sağlanamaması, toplum içindeki uyumun bozulması ve kamu hizmetlerinin aksaması gibi bir takım ekonomik, sosyal ve mali nitelikli olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Ülke üzerinde, yarattığı çeşitli etkilerden dolayı büyük yaralar açan vergi kaçakçılığına neden olan etmenlerden bir tanesi de kayıt dışı ekonomidir. Kayıt dışı ekonominin oluşumunda rol oynayan çeşitli faktörler, aynı zamanda kayıt dışı ekonomiye neden olarak vergi kaçakçılığının da doğmasına yol açmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, sadece insanların faaliyetlerini ve bunun sonucunda elde ettikleri gelirleri gizlemeleri, ekstra gelir elde etme istekleri vb. sadece ekonomik ve mali nedenlerden değil, aynı zamanda toplum içinde oluşan gelir

dağılımındaki bozukluk, yolsuzluk ve rüşvet gibi sosyal nedenlerden ve vergi yasa, mevzuat ve yönetmeliklerindeki karmaşıklığı içeren hukuki nedenlerden de kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak vergi kaçakçılığının temel sebeplerinden biri olan kayıt dışı ekonominin önlenmesinde sadece bir tane boyutu değil, kayıt dışılığa neden olan tüm boyutları ele alınmalıdır. Bu anlayışla hareket edilmesi, kayıt dışı ekonominin dolayısıyla da vergi kaçaklığı ile mücadelenin daha etkin olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Altuğ, O. (1993). “Kayıt Dışı Ekonomi,” **Asomedy Dergisi**, Aralık.
- Altuğ, O. (1994). “Kayıt Dışı Ekonomi: Vergiye Karşı Başkaldırı,” **Görüş**, Sayı 14, Mart.
- Altuğ, O. (1994a). **Kayıt Dışı Ekonomi**. İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık.
- Altuğ, O. (1998). “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi – Paradaki Sıfırların Artması – Rant Arama ve Enflasyon Vergisi Yönünden Yeniden Yapılanma,” **Yeni Türkiye**, Eylül-Aralık 1998, Sayı 23-24
- Akalın, G. (1996). “Kayıtdışı Ekonomi Sorunu ve Yasa Tasarısı (II),” **Vergi Dünyası**, Sayı 179.
- Aktan, C. (2000). Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi. **Ankara: TOSYÖV Yayınları**, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_malivesi/vergi-disi/kavram.htm.
- Akbulak, Y. , Tahtakılıç, A.K. (2003). “Kayıtdışı Ekonomi Üzerine Düşünceler,” **Banka-Maliye ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 40(468).
- Arıkan, Z. , Ay, H. (1995). “Vergiye Karşı Başkaldırı, Nedenleri ve Çözüm Yolları,” **Maliye Yazıları Dergisi**, Nisan-Haziran.
- Aydemir, Ş. (1995). “Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine (II)”, **Vergi Dünyası**, Sayı: 162, Şubat.
- Baldemir, E. , Gökalp, M.F. , Avcı, M. (2005). **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Mımc Modeli İle Tahminlenmesi**. İstanbul Üniversitesi, VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 26-27 Mayıs.
- Batırel, Ö.F. (1989). **Türk Vergi Gelirlerini Arttırma Yolları, Alternatifler ve Beklentiler**. İstanbul: İTO Yayını, Sayı:15.
- Batırel, Ö.F. (1993). **Çağdaş Vergi Politikası**. İstanbul Üniversitesi Maliye Enstitüsü Konferansları, Prof. Dr. Bedii N. Feyzioğlu’na Armağan, İstanbul: Güray Matbaası, M.E. Yay., No:77

- Bilici, N. (2004). **Vergi Hukuku (Genel Kısım, Türk Vergi Sistemi)**. 9. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, Kasım.
- Çavuş, A. (2001). “Kaçakçılık Suçunda Netice Unsuru,” **Yaklaşım**, Yıl:9, Sayı:104, Ağustos.
- Çetintaş, H. Vergil, H. (2003). “**Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini**,” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*.
- Derdiyok, T. (1993). “**Türkiye’nin Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini**,” *Türkiye İktisat Dergisi*, Mayıs.
- Eker, A. , Tüğen, K. (1995). **Kamu Maliyesine Giriş**. İzmir: Takav Matbaacılık.
- Gündüz, Z. (2005). “Türkiye’de Vergi Nasıl Kaçırılıyor?” **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı:73.
- Güven, M. (1995). **Türk Vergi Sisteminde Vergi Kayıp ve Kaçakları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- İlgin, Y. (1999). **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları**. Ankara: DPT Yayın No: 2492, Uzmanlık Tezi.
- İşık, N. , Acar, M. (2003). “Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar Ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme,” **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, Temmuz-Aralık.
- Kıldış, Y. **Kayıt Dışı Ekonomi**. www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/kildis-kayit-disi.pdf, 25 Aralık 2006.
- Kırkulak, B. (1999). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Vergilendirilmesi,” **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:132, Eylül.
- Kuruca, Z. (1968). **Türkiyede Vergi Kaçaklığı Üzerine Bir Deneme**. Maliye Enstitüsü Konferansları, 15 Seri, İstanbul: İ.Ü.İ.F. Yay. No:34, Sermet Matbaası.
- Mavral, Ü. (2001), “Karapara Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ye Yansımaları,” **Vergi Denetmenleri Derneği Yayını**, Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Nadaroğlu, H. (1992). **Kamu Maliyesi Teorisi**.8 Baskı, İstanbul: Beta Yay. Dağ. A.Ş. Türk, İ. (1992). **Kamu Maliyesi**. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Önder, İ. (1992). “**Vergiye Psikolojik Direniş**,” *Görüş*, Mayıs, S.3.
- Özsoylu, A. F. (1994). “**Kim Kazanıyor Kim Kaybediyor?**” Ekonomik Forum, **TOBB 2**.
- P. Herber, B. (1979). *Modern Public Finance. Forth Edition, Richard D. Irwin, Inc. Homewood.*

- Sarılı, M.A. (2002). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler,” **Bankacılar Dergisi**, Sayı:41.
- Tanzı, V. (1983). “The Underground Economy in the United States: Annual Estimates 1930-80,” **IMF Staff Papers**, 30.
- T.C.M.B, <http://www.tcmb.gov.tr/>
- Temel, A. , Şimsek, A. ,Yazıcı K. (1994). **Kayıtdışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü.** Ankara: DPT, 33.
- Us, V. (2004). “Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği, Tartışma Metni,” 2004/17, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Haziran.
- Vergi Usul Kanunu, <http://www.gelirler.gov.tr>.